

Litterära spalten

Det unga geniet

Bokförlag världen över älskar "unga genier" som det tycks vara ett oemotståndligt försäljningsargument och gör sig bra i annonseringen. Lika bra är det inte alltid för det unga geniet själv, som alltså oftast drabbas av skrivkramp.

Kanske var det något så dant som hände med amerikanskan Jayne Anne Phillips. När hon som ung och söt flicka debuterade med Svarta Biljetter, en verkligt ofta svart, hårdkokt realistisk novellsamling med symboliska undertoner, hälsades en ny, kanske betydande författarinna välkomnen till pampsen. Och visst var det en mogen debut - förtiåtte bilder från det andra "under" USA, av ett slag som nu brukar betecknas som "smutsig" realism, med förebilder hos bland andra Ernest Hemingway och Raymond Carver.

Kanske är Phillips en enormt noggrann författarinna som väger varje ord på guldväg och inte sprutar ut sig sekunda böcker. Men möjligen började det knyta sig litet för henne. Det dröjde länge innan nästa verk kom, romanen Maskindrömmar, som jag imponerades stort av när den utgavs. Här skildrar hon, i en intrikat komposition, amerikansk lägre medelklass och arbetarklass i en värld där människor alltmör börjar tappa fotfäste, ideal och hopp.

Nog drabbades hon sedan av en sorts skrivkramp. Utterlil är inte alls lika stark som de två tidigare böckerna; snarare är denna novellsamling fragment och spår från arbetet med Maskindrömmar.

I höst föreligger hennes fjärde bok på svenska. So marlagret och det är en återkomst i den stora stilen - en ojämn roman, som emellertid visar vilken kraft det ofta finns i Phillips prosa.

Här har hon begivits sig till tidigt sextioal, till ett flickscoutläger och där de två flickorna i huvudrollerna bär på mörka hemligheter i sitt inre och söker sig till det färliga, rent av demoniska, inte minst i gestalt av Buddy, den mystiske pojken i skogen. Psykologin är mestadels övertygande, kompositionen intrikat, men det som mest övertygar är hennes mörka vision av den amerikanska drömmens kollaps.

Jayne Anne Phillips påminner såväl i stil som i komposition om Faulkner och Joyce Carol Oates, en författarinna som ju själv inspirerats av Faulkner. Framförallt är det i besattheten, i lidelsen och i känslan av att det svävar ett gåtfullt hot över den amerikanska kulturen, som överensstämmelserna finns. Men hon visar också att hon är en originell och egensinnig prosaist i egen rätt.

MATS GELLERFELT

Människor som hävdar att alla medborgare ska få göra sina åsikter hörda kan samtidigt, utan att blinka, hävda att dessa medborgares sätt att uttrycka sig borde undertryckas, skriver Jan Anward.

Som jag skrev i min förra Språk & vi (29/11), så är det ett märkligt sakernas tillstånd att annars demokratiskt sinnade människor så ofta börjar ropa på diktatur och censur, så fort det är fråga om språk.

Språk & vi

Jag läste nyligen om Rex Stouts deckare Gambit, från 1962, där den överviktige privatdetektiven Nero Wolfe, vars huvudsakliga intressen är böcker, mat och orkidéer, och hans assistent Archie Goodwin klarar upp ett mord på en exklusiv schackklubb i New York. Det mest anmärkningsvärda med den boken är inledningskapitlet, där Wolfe sitter och eldar upp blad efter blad av tredje upplagan av Webster's New International Dictionary of the English Language, gemenligen kallad Webster's Third.

Bokbål

En prospektiv klient anländer och Goodwin förklarar för henne varför Wolfe eldar upp den boken: "He considers it subversive because it threatens the integrity of the English language. In the past week he has gi-

ven me a thousand examples of its crimes."

Jag minns att jag studsade när jag läste detta första gången, och på god gång på sjuttioal, och att jag undrade över vilka brott det egentligen var frågan om. Nu har jag fått veta det, genom en bok av Herbert C. Morton, *The Story of Webster's Third* (Cambridge University Press 1994), som berättar den sorgliga historien om hur Webster's Third motogs när den kom ut 1961.

Talspråk

Ordbokens brott var helt enkelt att den tog med en mängd talspråkliga ord, framför allt det emblematiske icke-ordet *ain't*, visserligen med noggranna beskrivningar av ordens användning, men dem måste man ju läsa boken för att upptäcka. Detta tilltag skapade en indignationsstorm och den allmänna opinionen, anförd av en trotskist och en konservativ i oheligallians, piskade upp rena lynchstemningen mot Philip Gove, ordbokens redaktör.

När jag läste detta fältnade något av min gamla beundran för Rex Stout, som genom Wolfe och Goodwin upprepade gånger tog parti för demokrati, yttrandefrihet och människors lika rättigheter. Jag undrar förstas också om Stout verkligen läste Webster's Third eller om han bara lät pressmotivet mot den fåtte eko hos Wolfe.

Men det som stör mig mest är diskrepansen mellan Stout/Wolfes allmänna demokratiska hållning och den inställning till språket som tonar fram i Gambits första kapitel. Hur kan man samtidigt slå vakt om medbor-

garnas rätt att göra sin stämma hörd och förpassa deras levande språkbruk från det gemensamma språket?

Det hör till saken att Stout var uppfinnare innan han började skriva deckare och att Wolfe är en passionerad orkidéodlare. Inovationer och hybrider är uppenbarligen oanmärkningsvärda, ja till och med önskvärda, i tekniska och botaniska sammanhang, men inte när det gäller språket.

Och det här är ju ingen ovanlig ståndpunkt. Människor som hävdar att alla medborgare ska få göra sina åsikter hörda kan samtidigt, utan att blinka, hävda att dessa medborgares sätt att uttrycka sig borde undertryckas. Folk som ägnar sitt yrkesliv åt att marknadsföra ständigt nya typer av tandborstar eller tvättmedel, exempelvis, står inte ut med nya ord.

Och människor som normalt är allergiska mot statlig inblandning i sina göranden och låtan, den böjer sig glatt för den statligt påbudna riksspråksnormen, som inte lät stockholmarna fortsätta att säga och skriva måna, bulla och lia, som är de genuina stockholmska formerna, utan införde måne, bulle och lie över hela landet och som under hundratals år plågades skolelever med ett förbud mot så kallade satsflåtor (det finns en i tredje stycket av den här artikeln: men dem måste man ju läsa boken för att upptäcka).

Det finns en mängd skäl till varför det ser ut så här och de viktigaste av dem har jag skrivit i mina artiklar under den här rubriken under det gångna året. Det jag kanske inte har betonat tillräckligt starkt är den

nationella skriftspråksnormens roll i sammanhanget. Det är i hög grad den som legitimerar vår sociala position. Samtidigt är det en norm som vi inte har något inflytande över. Därför blir vi ängsliga när vi inte vet hur det heter och vi känner oss hotade när någon öppet trotsar normen. Vi bär oss med andra ord åt som osäkra skolelever inför språket, obehagliga tillmöds inför vad fröken skall säga och redo att häna den som inte kan.

Men vi måste inte bära oss åt på det viset. Mitt julbudskap är helt enkelt att man kan bli vuxen, språkligt sett. Man kan glädja sig åt den stora språkliga mångfalden i Sverige och i världen. Man kan intressera sig för det som är nytt och för det som är gammalt. Man kan utveckla en personlig smak, även om den ibland går på tvärs mot Svenska Akademiens ordlista. Man kan beundra vissa språkbrukare, tycka att andra är lägliga och dri- med dem som man tycker är jobbiga.

Det sista är nog den enda effektiva formen av språkvard. Aldrig så många offentliga ryssningar över "Ha en bra dag" har inte bräddat av den effekt som slutrepen i Mel Brooks Space Balls har: "This space station will self-destruct in two seconds. Have a nice day!" Man kan, kort sagt, om man vill, låta glädjens gudagnista lysa upp sitt språk.

JAN ANWARD
jan@ling.su.se

Intellektuella i parti och minut

Om vad som krävs av en person för att kallas för intellektuell funderar Björn Håkanson över.

Är Göran Persson en intellektuell? Nej nej nej eller ja? Frågan infinner sig osökt sen jag läst 29 enkätsvar i senaste numret av tidskriften Ord och Bild; resultatet av redaktionens uppmaning till ett antal yngre kulturskribenter och forskare att bedriva "bourdieusk intellektuell självreflektion" under rubriken "Hur ser du på din roll som intellektuell?"

Bekännelser

Det är ett intressant, om inte alltigenom uppmuntrande tidsdokument, där klara och genomtänkta målformuleringar växlar med bekännelser till en ohämmad känslodyrkan: "Mitt intellektuella värv är att vara emotionell... Att frivilligt låta mig sugas ner i virvlar för att öka min kunskap och känslighet. Ramlar ner under träd och tala med kaniner. Lära nya och

gamla runor" (Alexander Ahndoril).

Trovärdigare

Som en betydligt mer trovärdig åttling till runisterna framstår Åsa Crona. Bara åtta ord behöver hon för att komma till punkt: "Min ambition är att inte bidra till bakgrundsbruset."

De klassiska frågorna om den intellektuelles förhållande till makt, ideologier och partier tas upp av flera skribenter. Inte oväntat kan man skönja en gemensam idealbild bakom de varierande formuleringarna: en fiken, kunskapsstörstade, kritisk, helst ekonomiskt obunden person som i krislägen är beredd att offra sin position, om kampen mot orättvisor och för tryck kräver det.

Men någon samstämmighet finns inte ens på den här punkten, allra minst på de ideologiska flankerna. Så till exempel är Göran Greider tryggt förankrad i en ideologi, den socialistiska, som han alls inte ser sin uppgift att kritiskt granska. Visst håller han med om att vi

går in i en ny tid, då industrisamhället omvandlas, men jag ser alltför många fallna offer för en missuppfattning: att en ny tid innebär att "gamla" värderingar måste kastas överbord."

På andra flanken faktar Christian Gergils i fullständig ensamhet. För honom är varje form av beskattning eller annan statlig styrning av individens liv ett oömlständigt övergrepp. Som intellektuell vill han vara ett praktiskt föredöme för var och en som vill göra uppror mot den "kontrollstat" som kräver av oss att vi väljer "lydnad framför levnad". Föredöme? Ja, genom att en

bart jobba svart och inte betala skatt och tillbringa fem-sex timmar per dygn i stallet eller på hästryggen. Om sålunda Greider som intellektuell vill slåss för det gamla välfärdssamhället, vill Gergils krossa det helt, medan Crona vänder sig bort i avsmak och Ahndoril talar med kaniner.

Så svaret på den inledande frågan tycks mig given: Ja. Vad Göran Persson än råkar kläcka ur sig, så nog kvalificerar han sig som intellektuell.

BJÖRN HÅKANSON

Annons